

УДК 371.18

Н.О. Чалчинська

**ПЕДАГОГІЧНА І НАУКОВА СПАДЩИНА І.Г. ЄРЕМЕНКА,
ЯК СКЛАДОВА ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ
ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКИ**

В дослідженні проаналізовано педагогічну концепцію відомого українського вченого-олігофренопедагога Івана Гавриловича Єременка в аспекті розвитку сучасної дефектологічної науки.

Ключові слова: національна освітня система, педагогічні ідеї, олігофренопедагогіка, педагогічна спадщина І.Г. Єременка.

В исследовании проанализирована педагогическая концепция известного украинского ученого-олигофренопедагога Ивана Гавриловича Еременко в аспекте развития современной дефектологической науки.

Ключевые слова: национальная образовательная система, педагогические идеи, олигофренопедагогика, педагогическое наследие И.Г. Еременка.

Постановка проблеми. Перед сучасною вітчизняною дефектологічною наукою та освітньою практикою гостро постали питання творення національної школи й освіти, оптимізації та удосконалення системи виховання підростаючого покоління, забезпечення можливості постійного духовного зростання кожної особистості, демократизації навчально-виховного процесу, його побудови на основі утвердження загальнолюдських та національних цінностей. Розв'язання зазначених завдань вимагає науково-теоретичного обґрунтування інноваційних підходів до розбудови власної системи виховання й освіти з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду та активний обмін надбаннями духовної культури між усіма народами.

Звернення до ґрунтовного, науково-об'єктивного, конструктивного вивчення вітчизняного педагогічного досвіду свідчить про прагнення сучасних дослідників знайти у минулому витоки провідних ідей сучасності і потребу переглянути й переоцінити ті освітні концепції та теорії, які раніше з якихось причин не розглядалися або відкидалися як помилкові. Тому наразі вкрай важливо творчо використати вагомі теоретичні надбання і великий практичний досвід вчених-педагогів, які

своєю наполегливою, сумлінною працею закладали підвалини вітчизняної олігофренопедагогіки, забезпечували її планомірне та послідовне становлення і стимулювали активний розвиток на ключових етапах в історії створення допоміжної школи.

Аналіз досліджень і публікацій. Значний інтерес до спадщини дефектологів минулого пов'язаний з прагненням дослідників знайти у минулому витoki провідних наукових ідей сучасності, потребою переглянути і переоцінити у світлі даних сучасної науки концепцій і теорій тих часів. Назріла необхідність глибокого вивчення та ґрунтового аналізу наукового доробку вітчизняних учених-олігофренопедагогів.

Завдяки дослідженням В.І. Бондаря, Е.П. Грози, В.В. Золотоверх, Л.К. Одинченко, О.Е. Шевченко, М.О. Супруна, М.Д. Ярмаченка та ін. відновлюються імена та висвітлюється діяльність Р.М. Боскіс, А.М. Гольдберг, О.І. Дьячкова, І.Г. Єременко, Н.Ф. Засенко, С.О. Зикова, К.Ф. Лейка, І.С. Моргуліса, І.О. Сікорського, І.П. Соколянського, О.Й. Теплицької, К.М. Турчинської та багатьох інших, які розбудовували корекційну педагогіку.

Разом з тим аналіз загальнопедагогічних положень і принципів наукової системи І.Г. Єременка є маловивченими вітчизняними педагогами.

Мета дослідження – визначення педагогічної і наукової спадщини І.Г. Єременка як цілісної, оригінальної педагогічної системи, яка являє собою складову теорії та практики вітчизняної олігофренопедагогіки.

Виклад основного матеріалу. 23 липня 2012 року – сумна дата в історії вітчизняної педагогіки – 10-і роковини від дня смерті видатного педагога, методиста, просвітителя, українського вченого-олігофренопедагога.

Невичерпним джерелом подальшого розвитку дефектологічної науки є вивчення педагогічної спадщини спеціального навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку. Пошук шляхів вирішення цих актуальних завдань допоміжної школи вимагає переосмислення історії розвитку спеціальної освіти, об'єктивного висвітлення педагогічних поглядів, концепцій, розроблених українськими дефектологами. В Україні завжди розроблялись свої власні шляхи розвитку спеціальної освіти, оригінальні підходи до організації корекційного навчання цієї категорії дітей.

Особлива заслуга в цьому напрямі належить визначному українському вченому, доктору педагогічних наук, професору Івану Гавриловичу Єременку. Він є одним з фундаторів національної олігофренопедагогіки. Його праці користуються популярністю серед науковців, практиків та батьків і є значним внеском в загальну теорію і практику навчання та виховання дітей з психофізичними порушеннями.

Ми й досі дивуємося його розуму, працелюбності, таланту, далекоглядності. Своєю наполегливою творчою діяльністю І.Г. Єременко збагатив українську науку й освіту. Ім'я І.Г. Єременка внесено в історію освіти України. Життєвий, творчий, громадський шлях цієї непересічної особи вивчають студенти у вищих навчальних закладах, науковці пишуть дисертації.

Вчений жив у складні часи, насичені багатьма соціальними протиріччями, але для дефектології й, зокрема, олігофренопедагогіки це був період їхнього становлення.

Народився Іван Гаврилович в місті Миропіллі Краснопільського району Сумської області. В багатодітній селянській сім'ї. В 6 років залишився без батька, а через 16 років померла і мати.

З раннього дитинства був свідком голоду, розрухи та громадянської війни. Дитячі роки провів у Миропіллі. В 17 років закінчив школу колгоспної молоді. В цьому ж році був направлений на шестимісячні педагогічні курси в м. Білопіллі. Після закінчення працював вчителем початкових класів у загальноосвітній школі, згодом виконував обов'язки інспектора народної освіти Миропілля.

Під час педагогічної праці відчув у собі нестримну жадобу до знань і у вересні 1934 р. вступив до Сумського педагогічного інституту на мовно-літературний факультет. Через рік факультет було передано Полтавському педінституту, який І.Г. Єременко закінчив з відзнакою у 1938 році. По закінченні працював за призначенням викладачем російської літератури в Немирівському педучилищі Вінницької області.

Але займатися улюбленою справою випало недовго – почалась Велика Вітчизняна війна. Не дивлячись на те, що І.Г. Єременко мав вчительську бронь, в грудні 1939 р. за власним бажанням був призваний до лав Радянської армії.

Пройшовши крізь всю Велику Вітчизняну війну після демобілізації у 1945 р. Єременко повернувся до педагогічної діяльності. З грудня 1946 р. працював в Новомиргородському та Коростишевському педучилищах. Відчуваючи необхідність підвищення власного професійного рівня в 1949 році він поступає до аспірантури Київського науково-дослідного інституту дефектології Міністерства освіти України та 25 червня 1952 р. захищає кандидатську дисертацію на тему: "Роль личного примера в воспитании учащихся, из опыта работы вспомогательных школ Украины".

З 1952 р. він працює на посаді викладача, а згодом завідувача кафедрою. З 1954 по 1959 працює завідувачем кафедри педагогіки і психології Київського інституту фізичної культури. Протягом 28 років (1959–1987 рр.) Єременко працював у НДІ педагогіки України.

В цей період діяльність Івана Гавриловича була пов'язана з розробкою проблем навчання і виховання дітей з порушеннями

психофізичного розвитку. З часу створення в Україні мережі спеціальних навчально-виховних закладів інтернатного типу для цих дітей І.Г. Єременко розпочав дослідження науково-теоретичних і методичних аспектів олігофренопедагогіки, закономірностей і особливостей корекційного навчання та виховання дітей з порушеннями розумового розвитку.

За цей час підготовлено і опубліковано понад 80 наукових робіт, з них 12 монографій, 14 методичних розробок і методичних листів, 50 статей, один підручник для шкіл, другий – для вузів (олігофренопедагогіка). Крім того здійснювалось керівництво, редагування п'яти томів наукових записок з дефектології НДІ педагогіки, лінгвістичних збірників "початкова дефектологія", монографії "Основи спеціальної дидактики". І.Г. Єременко брав участь в підготовці й редагуванні навчальних програм і 7 збірників доповідей на республіканські читання і науково-практичні конференції.

Завдяки зусиллям ученого-дефектолога наприкінці 50-х років розпочався новий етап розвитку дефектологічної науки в Україні. Сталася якісна зміна в дослідженнях з дефектології, зумовлені значним посиленням експериментальної роботи у спеціальних школах. Це сприяло поглибленому науково-теоретичному аналізу та обґрунтуванню змісту освіти, форм і методів навчання і виховання різних груп дітей з особливими потребами. Під керівництвом Івана Гавриловича пошуки науковців-дослідників з дидактики і методики навчання в допоміжній школі були спрямовані на знаходження оптимальних шляхів підвищення ефективності навчання розумово відсталих школярів.

Добре знані фундаментальні праці І.Г.Єременка з проблем уроку в допоміжній школі, підвищення пізнавальної активності розумово відсталих учнів, діагностики їхніх навчальних можливостей, розвитку моральних якостей. У практику роботи допоміжних шкіл України впроваджено систему диференційованого навчання розумово відсталих дітей.

Проблемі удосконалення методів навчання і виховання учнів допоміжної школи присвячена робота І.Г.Єременка "Проблема активізації методів навчання в спеціальних школах" (1961 р.). Видатний український вчений підкреслював, що в дослідженнях процесу навчання в спеціальних школах на перший план виступає проблема активізації методів навчання можливостей в зв'язку з тим, що розвиток психічної активності аномальних дітей знижені. Саме від успішного розв'язання цієї проблеми, залежить здійснення всіх інших завдань, спрямованих на підготовку учнів до практичної діяльності в суспільстві.

І.Г.Єременко звертає увагу на те, що характерною рисою для розумово відсталі дитини є її безпосередність, а головне, надзвичайна схильність до наслідування. Не маючи достатнього власного життєвого досвіду і критичного мислення, вона часто, як відмічає Іван Гаврилович, наслідує дії і вчинки ото-чуючих і насамперед своїх батьків і родини. Отже, всі причетні до навчання і виховання мають постійно подавати позитивний приклад, пам'ятаючи, що розумово відстала дитина може в однаковій мірі наслідувати як позитивні, так і негативні вчинки.

Як узагальнення теоретичних і експериментальних даних І.Г. Єременком в 1966 р. було видано монографію "Дидактичні основи уроку в допоміжній школі", в якій вперше був зроблений аналіз особливостей навчання розумово-відсталих школярів, розкрита специфіка процесу навчання у допоміжній школі, і особливості його побудови. У монографії описані типи і варіанти структури уроку, можливості виховання і корекції недоліків розвитку учнів.

Довготривалі спостереження вченого за діяльністю першокласників на уроці дали підстави ще у 1966 р. висловити думку, що урок у допоміжній школі має бути 35 хвилин, оскільки ці діти уже на 30-й хвилині перестають слухати учителя і сприймати навчальний матеріал.

В 1967 році в Науково дослідному інституті дефектології академії педагогічних наук СРСР І.Г. Єременко захистив докторську дисертацію за темою "Организация учебной деятельности учащихся вспомогательной школы на основе повышения их познавательной активности". В ній досліджені проблеми навчальної діяльності учнів у зв'язку з особливостями їх психофізичного розвитку, враховані рівні інтелектуального розвитку учнів, вміння організувати діяльність при виконанні навчальної роботи. І.Г. Єременко вперше обґрунтував необхідність заміни одноманітної структури уроку динамічно-стереотипною.

У визначенні доцільних форм організації учнів на уроці, у забезпеченні оптимального навчального навантаження дітей, на думку Івана Гавриловича, велике значення має врахування особливостей працездатності учнів. Саме від рівня працездатності учнів залежить якість сприймання і засвоєння ними навчального матеріалу, дисципліна на уроці, активізація учнів на свідоме і міцне засвоєння знань, формування вмінь застосовувати здобуті знання на практиці.

В 1969 р. І.Г. Єременко був затверджений у вченому званні професора. Під його керівництвом і за його активної участі створено праці, які узагальнюють і поглиблюють теорію і практику дефектології. Серед них: "Обучение учащихся вспомогательной школы пользоваться знаниями и умениями" (1971 р.), "Материалы исследования процесса обучения во вспомогательной школе" Частина 1 і 2 (1972 р.),

навчальний посібник "Основи спеціальної дидактики" (1975 р.), "Готовність розумово відсталих дітей до навчання в допоміжній школі" (1981 р.), "Пропедевтична основа формування готовності до навчання учнів допоміжної школи" (1997 р.) та багато інших.

У 70–80-х роках відбулися суттєві зміни у структурі спеціальної школи, змісті навчання і виховання учнів, навчально-методичному та нормативному забезпеченні їх діяльності. Спеціальні школи перейшли на нові навчальні плани і програми, що забезпечували тісніший зв'язок школи з життям, збільшення обсягу загальноосвітніх і загальнотрудових знань, практичних умінь і навичок, створення кращих можливостей для підготовки учнів до самостійного життя.

Реалізація в педагогічній практиці концепції диференційованого навчання учнів допоміжної школи (1970–1979 рр.) переконливо довела, що роздільне навчання дітей одного і того ж класу є об'єктивною необхідністю, яка обумовлена нерівномірністю розвитку їх пізнавальних можливостей. Життя підтвердило, що при такій організації навчання можливе більш інтенсивний розвиток, що ефективність і корекційна результативність їхнього навчання досягається тоді, коли зміст і методика його реалізації забезпечують диференційовану пропедевтику навчання, враховують пізнавальний досвід учнів і ґрунтуються на ньому, перспективно орієнтують на потенційні можливості учнів, з'єднують диференційоване навчання з індивідуальним підходом.

Висунуті передбачення про необхідність диференційованого навчання було підкріплено результатами наступної праці І.Г. Єременка у співавторстві з Г.М. Мерсіяною про "Навчання учнів допоміжної школи користуватися знаннями й уміннями" (1971 р.). В результаті солідного експериментального дослідження було виявлено, що спеціальна організація навчального процесу в допоміжній школі створює значні можливості для розвитку в учнів умінь користуватися лексико-граматичними, математичними, професійно-трудовими знаннями й уміннями в комунікативній й практичній діяльності, під час вивчення інших навчальних предметів.

І на сьогодні важливими для корекційно-виховного спрямування навчального процесу є висновки, зроблені І.Г.Єременком про те, що ставлення цих дітей до навчання визначається тією життєвою позицією, яка сформувалась у них ще до школи. В допоміжну школу вони приходять, як правило, з упере-дженим ставленням до навчання, що виникло у зв'язку з певними невдачами в дитячому садку чи у масовій школі. В допоміжній школі дитина хоча і відчуває перші успіхи в навчанні, однак це ще не викликає в неї активного ставлення до навчання. Вчителям Іван Гаврилович радить забезпечити охоронно-педагогічний режим, який передбачає, перш за все усунення таких

психогенних факторів, як надмірна голосна мова вчителя і учнів, різкі зміни в характері діяльності цих дітей, її аритмічність; запровадження певної системи роботи на уроці: чергування праці і відпочинку, оптимальне навчальне навантаження, а також проведення на початку уроку спеціальної роботи, спрямованої на приведення в оптимальний стан нервової системи дітей і її підготовку до нервово-психічних напружень на уроці; забезпечення активізації мислення, створення в учнів позитивного і зацікавленого ставлення до уроку.

Найбільш повне теоретичне обґрунтування ідея диференційованого навчання розумово відсталих учнів знайшла в двох частинах "Материалы исследования процесса обучения во вспомогательной школе" (1972 р.) та в праці "Познавательные возможности учащихся вспомогательной школы" (1972 р.). В цій експериментальній роботі І.Г. Єременко переконливо довів, що пізнавальні процеси у кожній дитини розвиваються нерівномірно, має місце й різний рівень уявлень, понять і навичок. Це закономірно зумовлює необхідність пошуку більш раціональних форм диференційованого навчання учнів, об'єктивно обґрунтовує необхідність його запровадження в допоміжних школах. Таким чином, було розроблено теоретичні передумови диференційованого навчання.

І.Г.Єременко є одним з перших вітчизняних дефектологів, який у своєму дослідженні "Развитие специального обучения и воспитания аномальных детей" (1973 р.) розкриває процес розвитку спеціальної освіти в Україні більш ніж за 50 років. В ньому він наводить цікаві дані щодо особливостей організації навчання, виховання дітей з особливими потребами та розвитку мережі цих закладів.

На основі аналізу архівних матеріалів вчений виділяє три історичні періоди розвитку спеціальної освіти, концентрує увагу на суттєвих фактах в цьому процесі, оцінює кожне явище у взаємозв'язку з іншими, показує роль науковців і практиків у розв'язанні актуальних питань навчання і виховання дітей з особливостями розвитку. Історико-логічний підхід до вивчення історії української олігофренопедагогіки, здійснений І.Г.Єременко, довгий час виступав і виступає сьогодні як висхідна точка удосконалення спеціальної освіти.

Досвід диференційованого навчання в допоміжній школі було узагальнено в численних публікаціях І.Г. Єременка та двох надрукованих монографіях: "Дифференцированное обучение во вспомогательной школе" (1979 р., співавтори Л.С. Вавіна, Г.М. Мерсіянова) і "Готовність розумово відсталих дітей до навчання в допоміжній школі" (1981 р., співавтор В.Є. Турчинська), а також в дисертаційних роботах, виконаних, під керівництвом І. Г. Єременка. Він став головним підсумком тривалих наукових пошуків і викликав великий інтерес у практиків.

В наукових працях І.Г. Єременка чітко прослідковується зорієнтованість корекційно-виховної роботи в допоміжній школі на розвиток особистості школяра, а оцінювання його навчальних досягнень, враховуючи психофізичні особливості, має ґрунтуватись на позитивному принципі, що передбачає "врахування рівня досягнень учня, а не ступеня його невдач".

І. Г. Єременко є автором першого в Україні навчального посібника для студентів "Олигофренопедагогіка" (1985 р.). У навчальному посібнику розкривається широкий спектр проблем, пов'язаних з еволюцією поглядів на розумову відсталість, з діяльністю вчителя допоміжної школи у зв'язку з посиленням корекційного впливу на формування особистості учнів, підготовки їх до самостійного життя. Детально аналізується зміст освіти цієї категорії дітей, принципи і методи їх навчання.

Велика увага приділяється проблемі удосконалення форм організації навчального процесу в допоміжній школі. Високий оптимізм викликають розроблені І. Г. Єременко принципи, методи і форми залучання дітей у позаурочну і позашкільну роботу, в суспільно корисну, самообслуговуючу діяльність, в виробниче навчання, в учнівське самоврядування, що розширює перспективи інтеграції випускників допоміжної школи в суспільство.

Закономірно, що розроблювана під керівництвом І.Г.Єременка ідея диференційованого навчання викликала і продовжує викликати дискусійні оцінки, породжує ряд важливих проблем, розв'язати які остаточно не вдалося. Однак, які б проблеми не виникали, в яких би напрямках не розвивалася теорія і особливо практика диференційованого навчання, сам факт його солідного дослідження і практичного втілення ввійшов в історію вітчизняної дефектології, оскільки акумулював в собі нові ідеї, концепції, став каталізатором розробки нових наукових теорій. Автором і генератором багатьох з них заслужено залишається в історії української дефектології постать І.Г. Єременка.

Висновки. Слід зазначити, що цього часу частина праць І.Г. Єременка ще не знайдена, не опублікована і не проаналізована, зокрема "Видатні радянські педагоги про роль особистого прикладу в комуністичному вихованні підростаючого покоління". Ускладнений доступ українським науковцям до дисертаційних досліджень І.Г. Єременка: "Роль личного примера в воспитании учащихся, из опыта работы вспомогательных школ Украины" (1953 р.) і "Организация учебной деятельности учащихся вспомогательной школы на основе повышения их познавательной активности" (1967 р.), які зберігаються тільки в архівах Російської Федерації.

Це ускладнює здійснення цілісного аналізу його доробку. Тому вважаємо за потрібне звернути увагу представників Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Національної академії педагогічних наук на підтримку проекту з повного видання творів І.Г. Єременка.

У доробку вченого близько 150 праць з дефектології. Отже оцінюючи наразі роль І.Г. Єременка в розвитку педагогічної думки в Україні, можна однозначно стверджувати, що його творчий і науковий доробок є внеском у скарбницю не лише української, а й світової педагогіки, що його ідеї – це не лише минуле, вони не обмежені часовими рамками. Тільки великими зусиллями таких апостолів Україна матиме чесних діячів-патріотів, вмілих практичних робітників і соціально об'єднаний, інтелектуально розвинений народ.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження полягають у вивченні та популяризації творчого доробку видатного педагога.

Список використаних джерел

1. Єременко И.Г. Роль личного примера в воспитании учащихся, из опыта работы вспомогательных школ Украины. Дисс. ... к-та пед. наук. – К., 1953. – 419 с.
2. Єременко, И.Г. Организация учебной деятельности учащихся вспомогательной школы на основе повышения их познавательной активности : дисс. д-ра пед. наук: 13.00.03 / И.Г. Єременко ; КГПУ. – К., 1967. – 347 с.
3. Єременко І.Г. Дидактичні основи уроку в допоміжній школі. – К. : Рад. школа, 1966 – 130 с.
4. Єременко І.Г., Мерсіянова Г.М. Навчання учнів допоміжної школи користуватися знаннями й уміннями. – К.: Радянська школа, 1971. – 136 с.
5. Материалы исследования процесса обучения во вспомогательной школе: часть 1 / И.Г. Єременко. – К. : Педагогическое общество УССР, 1972. – 112 с.
6. Єременко И.Г. Познавательные возможности учащихся вспомогательной школы. – К. : Рад. школа, 1972 – 130 с.
7. Єременко И.Г. Становление и развитие дефектологии в Украинской ССР. В кн.; Развитие специального обучения и воспитания аномальных детей. М., 1973. – С. 27–76.
8. Єременко И. Г. Олигофренопедагогика: Учеб. Пособие для студ. спец. №2 "Дефектология" пед. инст Текст. / И.Г. Єременко. – К., 1985. – 326 с.
9. Вавіна Л.С. Розвиток теорії і практики диференційованого навчання учнів з особливостями психофізичного розвитку у

- науковому доробку І.Г. Єременка // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Науково-методичний збірник. – Випуск 4. – К. : Знання, 2004.
10. Серце, віддане людям [Текст] : (Про вченого-дефектолога І.Г.Єременка) / Несен Г., Дробот Л. // Освіта. – 2001. – № 25 (2–9 травня). – С. 10.
  11. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. – К.: "МП Леся", 2011. – 528 с.
  12. Мерсіянова Г.М. Проблема вивчення дитини з порушенням розумового розвитку в працях І.Г. Єременка // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Науково-методичний збірник. – Випуск 4. – К.: Знання, 2004.

The study analysed the pedagogical concept of the famous Ukrainian scientist of oligophrenopedagogics Ivan Gavrilovich Eremenko in terms of modern defectological science.

Keywords: national education system, teacher ideas, oligophrenopedagogics, pedagogical heritage of I.G. Eremenko.

Отримано 28.2.2012

УДК 376.- 056.36.016:62/64

О.В. Чеботарьова

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

У статті розглянуто проблему удосконалення програмно-методичного забезпечення змісту спеціальної дошкільної освіти дітей із розумовою відсталістю. Охарактеризовано структуру комплексів програмно-методичного забезпечення змісту навчання та виховання у спеціальних дошкільних закладах.

Ключові слова: дошкільне виховання, розумово відсталі діти, комплекс програмно-методичного забезпечення.

В статье рассмотрено проблему усовершенствования программно-методического обеспечения содержания специального дошкольного